

УДК 821.162.1-31.09(092)

Віра Меньок

ORCID: 0000-0003-2573-3078

Анастасія Марків

ORCID: 0009-0003-2039-5652

НАРАТИВИ ПЕРЕТИНУ МЕЖІ: ЕКЗИСТЕНЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПРИРОДА РОМАНУ ЗОФ'Ї НАЛКОВСЬКОЇ «МЕЖА»

Анотація. Авторки розвідки зосереджуються на аналітично-інтерпретаційному осягненні екзистенційних досвідів літературних суб'єктів роману Зоф'ї Налковської «Межа». Формотворчими й сенсотворчими домінантами досвіду персонажів є відчуженість, страждання, хвороба, розпач, божевілья, смерть. Ці домінанти формуються у взаємно доповнювані наративи роману, які, своєю чергою, вибудовують його архітектонічну, сюжетно-фабульну та персоносферну цілість, відтак доводять його екзистенційно-психологічну природу. Наративи екзистенційно-психологічних досвідів об'єднані й спричинені над-нарративом перетину межі – моральної, суспільної, екзистенційно-філософської. Наслідком перетину моральної межі стає втрата літературним суб'єктом внутрішнього Я, розчавленого у непримиренності між моральною нормою та діями, що її заперечують. Ілюзорним усправедливленням перетину суспільної межі стає переконання про неможливість змінити соціальний статус людини. Глибинно неоправним для персонажів роману є перетин екзистенційно-філософської межі, за якою втрачається сенс життя. Антагоністична спорідненість перетинів межі окремими персонажами вибудовує колективну картину світу й окреслює твір як психологічний роман з генологічними ознаками соціально-морального роману, який сягає реалістичного літературного письма і водночас пов'язаний із прикметами модерністської філософії екзистенціалізму. Роман Зоф'ї Налковської «Межа» – з його розмаїтими нарративами екзистенційно-психологічних досвідів літературного суб'єкта – вагомий літературний здобуток польської міжвоєнної прози, що виринає з реалізму й занурюється у сутінкову модерністську філософію та ушляхетнений у міжвоєнні психоаналіз.

Ключові слова: Зоф'я Налковська, літературний суб'єкт, екзистенційний досвід, психологічний роман, соціально-моральний роман, психоаналіз.

Інформація про авторок: Меньок Віра Володимирівна, кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри зарубіжної літератури та полоністики факультету української та іноземної філології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка; Марків Анастасія Іванівна, здобувачка магістерського рівня вищої освіти на кафедрі зарубіжної літератури та полоністики факультету української та іноземної філології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Електронні адреси: polcentrum@gmail.com; steishaaa.m@gmail.com

Vira Meniok, Anastasia Markiv

NARRATIVES OF FRONTIER CROSSING: THE EXISTENTIAL AND PSYCHOLOGICAL NATURE OF SOFIA NAŁKOWSKA'S NOVEL "THE FRONTIER"

Abstract. *The authors of the investigation focus on the analytical and interpretive understanding of the existential experiences of the literary subjects of Zofia Nałkowska's novel "The Frontier". The shape-creating and sense-creating dominants of the characters' experience are alienation, suffering, illness, despair, madness, and death. These dominants are formed into mutually complementary narratives of the novel which, in their turn, build its architectural, plot-fabulous and personospheric whole, thus proving its existential-psychological nature. Among the narratives of experience revealed through the literary subjects of the work, anxiety and its related states of suffering and confusion the characters are filled with because of the refusal to take responsibility for their lives as well as the inability to choose one of the options of the ongoing event are distinguished. The narrative of death is expressed in the ontological space: play with fate (Cecylia Koliczowska), taking the life of an unborn person (Justyna Bogutówna), suicide (Zenon Ziembiewicz), identification of one's own existence with the existence of another and – as a result – the lost of personal identity. Narratives of both suffering and illness also lead to death – psychological (Justyna's schizophrenia), and therefore biological (the death of Adela, Cecylia Koliczowska, Jasia Gołabska's mother, Justyna's mother, and Zenon's suicide). Narratives of existential-psychological experiences are united and caused by the super-narrative*

of crossing the frontier – moral, social, and existential-philosophical. The consequence of crossing the moral frontier is the literary subject's loss of the inner self, crushed in the irreconcilability between the moral norm and the actions that deny it. The social frontier is crossed by Zenon and Justyna – the illusory justification is the belief that it is impossible to change a person's social status, symbolized by Cecylia Kolichowska's tenement with a clear division into the basement and the upper part. The crossing of the existential-philosophical frontier, beyond which the meaning of life is lost and the abyss of death awaits, becomes profoundly irreparable for the characters of the novel. The antagonistic kinship of frontier crossings by individual characters builds up a collective picture of the world and outlines the work as a psychological novel with geneological features of a socio-moral novel which goes back to realistic literary writing, and at the same time – with the signs of existentialist philosophy characteristic of modernism. Zofia Nałkowska's novel "The Frontier" – with its various narratives of the existential and psychological experiences of the literary subject – is a significant literary achievement of Polish interwar prose, emerging from realism and plunging into twilight modernist philosophy and glorified in interwar psychoanalysis.

Key words: Zofia Nałkowska, literary subject, existential experience, psychological novel, socio-moral novel, psychoanalysis.

Information about authors: Wiera Meniok, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Department of World Literature and Polonistics, Faculty of Ukrainian and Foreign Philology, Ivan Franko State Pedagogical University of Drohobych; Anastasia Markiv, Master's degree student, Department of World Literature and Polonistics, Faculty of Ukrainian and Foreign Philology, Ivan Franko State Pedagogical University of Drohobych.

E-mail: polcentrum@gmail.com; steishaaa.m@gmail.com

Wiera Meniok, Anastazja Markiw

NARRACJE PRZEKROCZENIA GRANICY: EGZYSTENCJALNO- PSYCHOLOGICZNY CHARAKTER POWIEŚCI ZOFII NAŁKOWSKIEJ "GRANICA"

Abstrakt. Autorki artykułu skupiają się na analityczno-interpretacyjnym zglębieniu egzystencjalnych doświadczeń podmiotów literackich powieści Zofii Nałkowskiej "Granica". Sensotwórczymi oraz formotwórczymi dominantami doświadczeń postaci są wyobcowanie, cierpienie, choroba, rozpacz, szaleństwo i śmierć. Dominan-

ty te układają się we wzajemnie uzupełniające się narracje powieści, które z kolei budują jej architektoniczną, fabularną i charakterologiczną całość, potwierdzając tym samym jej egzystencjalno-psychologiczny charakter. Narracje egzystencjalno-psychologicznych doświadczeń bohaterów tworzy i łączy ze sobą nad-narracja przekroczenia granicy – moralnej, społecznej, egzystencjalno-filozoficznej. Konsekwencją przekroczenia granicy moralnej staje się utrata przez podmiot literacki wewnętrznego “ja”, zagubionego przez niemożliwość pogodzenia normy moralnej z działaniami jej zaprzeczającymi. Przekonanie o niemożliwości zmiany statusu społecznego człowieka służy iluzorycznym usprawiedliwieniem przekroczenia granicy społecznej. Ostatecznie nieodwracalnym staje się dla bohaterów powieści przekroczenie granicy egzystencjalno-filozoficznej, poza którą sens życia jest całkowicie utracony. Antagonistyczne pokrewieństwo przekroczeń granicy przez poszczególnych bohaterów buduje zbiorowy obraz świata i określa dzieło jako powieść psychologiczną o geneologicznych cechach powieści społeczno-moralnej, nawiązujących do realistycznego pisarstwa literackiego, a jednocześnie do modernistycznej filozofii egzystencjalistycznej. Powieść Zofii Nałkowskiej “Granica” – z jej różnorodnymi narracjami egzystencjalno-psychologicznych doświadczeń podmiotu literackiego – to wybitne osiągnięcie polskiej prozy międzywojennej, wylaniające się z realizmu i zanurzające w zmierzchovej filozofii modernistycznej oraz gloryfikowanej w międzywojniu psychoanalizie.

Słowa kluczowe: Zofia Nałkowska, podmiot literacki, doświadczenie egzystencjalne, powieść psychologiczna, powieść społeczno-moralna, psychoanaliza.

Noty o autorkach: Wiera Meniok, doktorka filologii, adiunktka w Zakładzie Literatury Powszechnej i Polonistyki na Wydziale Filologii Ukrainńskiej i Obcej Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego imienia Iwana Franki w Drohobyczu; Anastazja Markiw, magistrantka w Zakładzie Literatury Powszechnej i Polonistyki na Wydziale Filologii Ukrainńskiej i Obcej Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego imienia Iwana Franki w Drohobyczu.

E-mail: polcentrum@gmail.com; steishaaa.m@gmail.com

Постановка проблеми. Творчість Зоф’ї Налковської міжвоєнної доби вельми глибока у психологічно-екзистенційному вимірі й водночас сповнена актуальними наративами тогочасного суспільно-культурного життя. Її письменницькому доробкові приаманні мисленнево-філософські домінанти міжвоєнного двадцятиліття, зокрема катастрофізм, фемінізм, психоаналіз та інші інтелектуальні прикмети того часу. Оприявлення цих домінант

характерні для роману «Межа», в якому письменниця акцентує насушні філософсько-антропологічні та соціокультурні питання, спричинені детермінанти тогочасся, серед іншого: чи пов'язані ми родовими історіями, суспільними концепціями, кшталтуванням та становленням психіки у дитинстві; чи зможемо вийти за межі усталених моральних принципів, залишаючись толерантними до спільноти та органічними й ідентичними самі собі? Прикметно, що письменниця долучає читачів не лише до соціально-психологічних формантів, а й виводить їх на філософську компоненту, що дозволяє усвідомити ширшу екзистенційну картину твору.

Пропонована розвідка зосереджується на проблемах екзистенційно-психологічних досвідів літературних суб'єктів роману Налковської «Межа», що формують колективну картину світу твору, його персоносферу, генологічну своєрідність й водночас свідчать про помежів'я у прозі Налковської преференцій реалістичного письма та модерністських виборів, серед іншого, екзистенціалістської філософії та психоаналізу. Відчуженість, страждання, хвороба, розпач, божевілля, смерть – це ті формотворчі й сенсотворчі домінанти досвідів персонажів роману «Межа», які творять чільні наративи та свідчать про екзистенційно-психологічну природу твору. Над-наративом екзистенційно-психологічних досвідів літературних суб'єктів є наратив перетину межі у трьох її головних проявах: моральної, суспільної, екзистенційно-філософської. Подальші розважання запрошують замислитися про філософсько-антропологічну, екзистенційно-психологічну та соціокультурну сутність категорії межі, про розмаїті персональні наративи її перетину, втілені в романі «Межа» на засадах антагоністичних спорідненостей.

Поэзаяк творчість Зоф'ї Налковської є все ще малодослідженою та маловідомою в сучасному українському літературознавстві, розмова про екзистенційно-психологічну природу її знакового твору видається вельми актуальною. Саме цей роман письменниці, який демонструє квінтесенцію її психологічної прози та який прикув неабияку увагу тодішніх письменників й літературних критиків, зокрема двох найвидатніших польських модерністів

Вітольда Гомбровича та Бруно Шульца, є **об'єктом дослідження**, натомість контекстуальні шляхи й стратегії тлумачення роману, його відкритий на нові концепції й спостереження інтерпретаційний потенціал окреслюють **предмет дослідження**, що його варто прочитувати у контексті новітньої літературної антропології, опертої, зокрема, на антропології досвіду.

Аналіз досліджень та публікацій. Студії літературного доробку Зоф'ї Налковської у українському літературознавстві наразі не є надто продуктивними, що спричинене передусім обмеженою кількістю перекладів творів письменниці українською мовою, а також відсутністю сформованого літературознавчо-інтерпретаційного дискурсу її творчості – зарівно ранньомодерністської, як і зрілої міжвоєнної та післявоєнної, яка суттєво змінила свої орієнтири, зосередившись, зокрема, на щойно тоді зажеврилих у польській та світовій літературі проблемах Голокосту. Ключовими засновками такого дискурсу в сучасному українському літературознавстві вважаємо статтю Михайла Шалати [10] для «Енциклопедії сучасної України», цікаві спостереження Галини Рубанової про роман Налковської «Вузли життя» [9] та інтегральний огляд Станіслави Левінської [8] у виданні українських перекладів творів «Роман Терези Геннерт» та «Межа», здійснених В. Струтинським, який не втратив своєї актуальності, попри те, що був написаний за часів колоніальної залежності української гуманітаристики від кремлівської ідеології соцреалізму.

У польському літературознавчому дискурсі ступінь дослідженості творчості Зоф'ї Налковської є значно вищим, однак її доробок усе ще очікує свого інтерпретаційного опису у контексті найновіших стратегій і технік трактування літературного тексту, включно з літературною антропологією, яка вибудовує широкі обрії для нових прочитань психологічної модерністської прози письменниці. Серед найактуальніших у контексті наших розважань виокремлюємо публікації Ганни Кірхнер [4] та Ізабелли Калюти [3], в яких акцентовано особливості проблематики творів Налковської, запропоновано психологічний аналіз її літературного суб'єкта та проілюстровано своєрідність персоносфери

окремих творів. Цікаві аналітично-інтерпретаційні тези про роман «Межа» містяться у працях Еви Фронцков'як [1] та Люцини Мажец [5], що на них опираємось у нашій розвідці.

Окреслення раніше не вивчених частин досліджуваної проблеми. Екзистенційно-психологічна природа роману Зоф'ї Налковської «Межа» досі не аргументована в літературознавчому обігові як фундаментальна для письменниці й водночас така, що формує цілісне сприймання польської міжвоєнної прози психологічного стибу, яка балансувала на помежів'ї складних поєднань реалістичного письма та модерністської сутінкової філософії, зародженої думкою Шопенгауера й плідно розгалуженої в розмаїтих концепціях і теоріях модернізму, включно з уславленим тоді психоаналізом Фрейда. У такому межовому дискурсі польського літературного міжвоєннє, окрім Налковської, чільними постатями є Марія Кунцевичева, Марія Домбровська, Вацлав Берент, частково Стефан Жеромський, а також нині майже забутий Еміль Зегадлович й цілий ряд інших польських письменників та письменниць цієї доби.

Дослідження екзистенційно-психологічних досвідів літературного суб'єкта Налковської, в амбівалентно антагоністичний спосіб проілюстрованих у романі «Межа», уможливорює філософсько-антропологічні перспективи інтерпретаційних спостережень над сутністю психологічної прози письменниці та її концепційними преференціями щодо оприявлення людського життя, зануреного у вир нескінченних провокацій перетину моральної, суспільної та філософсько-екзистенційної межі. Такий перетин межі неодмінно спричиняє поразку літературного суб'єкта, яка полягає у неспроможності зберегти власну якісну ідентичність, відтак провадить до екзистенційної порожнечі та повної руйнації власного Я, включно із фізичною смертю.

На проблемах такого стибу зосереджуємо нашу увагу, тож **метою дослідження** є з'ясування та інтерпретаційне аргументування екзистенційно-психологічної природи роману Зоф'ї Налковської «Межа», що її доводимо на основі виокремлення й тлумачення розмаїтих персональних наративів досвіду, втілених у персонифікованому твору.

Виклад основного матеріалу. Індивідуальне буття кожного літературного суб'єкта роману Зоф'ї Налковської «Межа» розгортається у парадигмі внутрішньо замкненого простору, збудованого на засаді перетину меж власного морального кодексу (учинки жіночих персонажів зради Зенона й учинки Зенона стосовно жінок), власних поглядів і переконань (вибір лівого політичного спрямування та подальше розчарування у ньому серед лідерів руху), емоційної рівноваги (суперечливі вчинки Зенона Зембевича, Юстини Богутувни, Ельжбети Бецької, Франека Борбоцького, Валеріана Зембевича та інших персонажів), християнської покори й терпіння (вчинки Юстини та її остаточне самознищення), тяглості взаємин між батьками й дітьми (вбивство Юстиною своєї дитини, рішення Ельжбети залишити дитину на виховання сьєкрухою, спадкова узалежненість доль й учинків головних персонажів). Усі ці та інші аспекти об'єднує наратив страждання, спричинений усвідомленням конфронтації між усталеними моральними нормами та власними вчинками, що заперечують ці норми й поступово ведуть до моральної смерті (психічна хвороба Юстини) або й смерті фізичної (самогубство Зенона). Саме наратив смерті, себто літературний топос, прочитуваний та коментований у ширшому соціокультурному контексті, є домінантним наративом, довкола якого формуються й оприявнюються екзистенційно-психологічні досвіди усіх літературних суб'єктів роману. Оприявлення цих досвідів відбувається у персонасфері роману на різних рівнях: Цецилія Коліховська наголошує, що не знає, скільки їй ще жити, тож насолоджується молодістю й розважливо ставиться до смерті. Для Юстини ж смерть подруги Ясі, відтак і матері стали ключовими поштовхами до усвідомлення самотності й безпорадності у власному житті. Такий екзистенційно-психологічний досвід персонажа можна описати, послуговуючись одним з аспектів категорії *Dasein* Мартіна Гайдеггера: порушення міцного корелятивного зв'язку людини з іншим, коли людина не мислить себе окремо, а лише у цілості із цим іншим, ставить під удар її власну цілість, збиває зі шляху, позбавляє притаманного їй модусу життя [2, с. 35].

Прикметно, що усіх літературних суб'єктів роману «Межа» об'єднує втрата почуття відповідальності за своє життя, що тісно

пов'язане з екзистенційними досвідами вибору, провини та розчарування. Екзистенційно-психологічний наратив перетину межі у житті того чи іншого персонажа оприявнюється не в еволюційному, а в катастрофічному вимірі – через відчуженість, самотність, божевілля, смерть. Аргументаційним опертям для цієї тези слугуватиме чи не кожен персонаж роману – достатньо уважно поспостерігати за колізіями його життя й учинків, аби побачити в них неодноразове перетинання моральної та суспільної межі, що веде до психологічної травми, екзистенційного спустошення та втрати сенсу життя.

Серед поетикальних засобів, які допомагають усвідомити вмотивованість учинків літературних суб'єктів на рівні архітектоніки та персоносфери роману, варто виокремити ретроспективність (кільцева будова твору – інверсія у розгортанні головного конфлікту й пов'язана із цим інтрига читацької перцепції) та гру з часом (універсальність, понадчасовість подій – дисонансна вписаність персонажів у біологічний час та тлумачення їхніх доль у філософському вимірі). Водночас слід наголосити, що суб'єктно-суб'єктивний вимір часу відбиває індивідуальні відчуття й досвідчування життя кожним персонажем через ключові моменти – одруження, смерть, робота, оточення тощо, довкола яких вибудовуються домінуючі екзистенційно-психологічні досвіди. Особливо прикметно, що Налковська використовує наративну стратегію дієгезису, а не мімезису, характерного для реалістичного письма, чим максимально оприявнює індивідуальні картини світу персонажів, що сплітаються у складну мережу спільних точок перетину меж у розмаїтих вимірах й можливих трактуваннях у контексті антропології досвіду.

Наскрізними в романі є питання, що стосуються категорії й наративу межі як над-наративу, який спричиняє й об'єднує наративи усіх екзистенційно-психологічних досвідів персонажів: «де пролягає межа, перетнувши яку, людина припиняє бути Людиною?», «чи існує межа сприймання світу та самого себе?». Межі, що їх не варто перетинати, часто переплітаються у парадигмі особистісно-психологічних чинників, однак щоразу доволі чітко увиразнюються в індивідуальних оприявленнях окремих персонажів

через їхні вибори й учинки, які вибудовують наративи екзистенційно-психологічних досвідів.

Дослідниця Ева Фронцков'як слушно наголошує, що "granica bowiem rządzi niepodzielnie duch dychotomii. Dwudzielność organizuje całą rzeczywistość przedstawioną, wyraża się w kompozycji, konstrukcji postaci i interpretacji faktów, jaką książka proponuje" [1, с. 78]. Варто акцентувати, що саме у такій дихотомній дводільності архітекtonіки й персоносфери роману Налковської особливого значення набуває перетинання меж літературними суб'єктами на різних рівнях: моральному (особистісному та колективному), соціальному (ширше – соціокультурному) та остаточному філософсько-екзистенційну.

Розгляньмо кілька прикладів перетину меж головними персонажами роману. У Зенона Зембевича такий перетин відбувається двовекторно: у суспільній та особистісно-ціннісній площинах. Закоханість в Юстину Богутувну спричиняє конфронтацію різних соціальних верств, однак Зенон швидко долає внутрішній моральний конфлікт та повертається до свого органічного середовища, в якому радше безконфліктно може розвиватися його почуття до Ельжбети Бецької. Як виявиться, так виглядає лише позірно. Інтрига нарації, побудованої на засаді згаданої інверсії, триває, тож читач від початку до кінця перебуває в напруженні, в чому полягає одна із головних властивостей психологічного роману.

Гасло життя Зенона Зембевича – "życ uczciwie" [6, с. 24] – найповніше увиразнює його внутрішній конфлікт, позаяк чесно жити він не зможе ніколи. Спершу було прийняття пропозиції Чехлінського писати тенденційні статті, відтак обійняти посаду редактора політичного часопису «Нива», що спричинилося до необхідності пожертвувати чимось важливим: неможливість завершити навчання в Парижі шляхом, який не суперечив би його поглядам. У цьому полягав перетин власної моральної межі, власних ідеалів заради кар'єри та вищого соціального статусу. Любовні поривання й пригоди Зенона також «чесно» були ним трактовані як швидкоплинні (стосунки з Юстиною) й такі, в яких він насправді не кохає (стосунки з Аделею), однак через співчуття та жалість до Юстини він

довго не зізнавався собі в цьому, зраджує тим самого себе та свій життєвий принцип. Поступово, перебуваючи у двох модусах реальності, Зенон максимально наблизив своє життя до моделі батька, якого раніше трактував як негідника й морального повтору. У цьому наративі родинної спадковості простежуємо багатовекторні перетини моральної межі окремо батьком та сином, хоча, здавалося б, такий перетин в обох випадках веде до бажаного буття персонажа в романтичних стосунках, однак це лише позірність, за якою криється безодня трагедії. Цей внутрішній конфлікт Зенона влучно прокоментувала Ельжбета: “(...) ty nie widzisz tego, ty zapomniałeś. Ale wszystko, czego nie chciałeś, jest teraz po tej samej stronie co ty” [6, с. 152]. Протагоніст перетнув моральну межу, коли перебував у стосунках з двома жінками одночасно й заради власного усправедливлення окреслював це терміном “kompleks boleborzański” [6, с. 45], себто комплекс усталених моделей поведінки, які людина приймає всупереч собі, наслідуючи поведінкові моделі батьків, попри те, що раніше їх відверто критикувала й зневажала.

На противагу виборів Зенона, Юстина постійно перебувала у ролі спостерігачки, наче поза сценою театру власного життя, який складався з мережі подій й учинків інших людей. Нове усвідомлення власного життя прийшло до неї після смерті матері, однак застрягання у стані невизначеності спричинило вирву незворотної втрати відповідальності за саму себе. Початком такого незворотного екзистенційно-психологічного досвіду протагоністки став перетин нею межі покори й терпіння, межі власної психологічної цілості: вона не впоралася зі собою, з власною психікою, коли зрозуміла, що ніколи вже не дочекається спільного життя із Зеноном, створення з ним сім'ї.

Щодо перетину меж у суспільному модусі, ця проблема найвиразніше проілюстрована письменницею у реалістичному й водночас метафоричному образі кам'яниці Цецилії Коліховської, в якому символічно відбивається соціальна нерівність: “to co dla jednych jest sufitem, dla innych jest podłoga” [6, с. 37]. Саме так: що для одних – стеля, для інших – підлога. Однак усвідомлення незмінності статусу соціальної нерівності людей у суспільстві не може бути усправедливленням пе-

ретину людиною суспільної межі. У наративі екзистенційних досвідів соціальних меж письменниця поміщає також трактування особливостей капіталізму, проблеми робітничого класу та його експлуатації, що доповнює картину світу роману в історичному часопросторі. Наратив досвідчування суспільної межі підкріплюється ставленням персонажів до власної долі як незмінної: служниця терпеливо зносить знуцання господарів, Юстина не прагне змінити своє життя.

Категорія межі найзагальніше потрактована в романі як перехід до стану, в якому людина втрачає саму себе, свою людяність, припиняє бути собою. Слова Ельжбети “*musi istnieć jakaś granica, poza którą przestaje się być sobą*” [6, с. 152] вичерпно експлікують аспект морального самозречення, втрату власних цінностей та ідеалів, відмову від гуманних засад співжиття з іншими людьми. Налковська майстерно вибудовує сплетіння й нашарування наративів перетину різних меж у міжособистісних взаєминах: батьків та дітей, чоловіків та жінок й урешті сприймання людини іншою людиною. Знаходимо й зіткнення атеїстичного та християнського виразників світосприймання (Вонбровський та ксьондз Черлон), що спричиняє трактування світу як Абсурду, співвіднесене з пізнішими концепціями атеїстичного екзистенціалізму, засновки якого вельми відчутні у романі «Межа». Загалом цей роман є винятковим поєднанням традицій реалістичного письменства, на яких виховалася авторка, з інноваціями модерністичної прози, включно з психоаналізом та прогностичним оприявленням екзистенціалістської філософії зрілого модернізму, що передувала деконструкції та постмодерністським зламам у світовій літературі.

Дихотомія перетину літературним суб'єктом розмаїтих меж (моральних, суспільних, філософсько-екзистенційних) посилена письменницею через антагонізм зовнішнього й внутрішнього бачення ним подій та ситуацій, а передусім – самого себе. Зовнішнє бачення здебільшого втілюється у наративних стратегіях спостерігача (бачення себе, подій та ситуацій очима інших людей) та розчинення у суспільній думці як конгломерату норми, що зазвичай заперечує особистісну націленість персонажа. Увиразненням пере-

тину суб'єктно-суб'єктивної, тобто глибоко внутрішньої особистісної межі слугують слова Зенона: "Jest się nie takim, jak myślą ludzie, nie jak myślimy o sobie my, jest się takim, jak miejsce, w którym się jest" [6, с. 153]. Ці слова центрального персонажа роману промовисто експлікують втрату відповідальності за свої вчинки, що спричиняє неминучий перехід від самоусвідомлення як будівничого власного життя до стану пасивного спостерігача за своїм життям, відтак перехід до стану жертви й урешті – до повного самознищення.

Варто зауважити, що природа психологічного роману Зоф'ї Налковської «Межа» не вичерпується психологізмом фрейдівського стибу, як часто цей твір трактовано. Суттєві ознаки психологізму у творчості письменниці справді були спричинені популярною у міжвоєнну добу теорією Фрейда та її похідними. Однак, не лише невдоволене лібідо як провідний чинник людської підсвідомості (чи несвідомості) та його розмаїті сублимовані прояви цікавлять Налковську як проникливу дослідницю людської душі – її цікавлять найпотаємніші, приховані закамарки цієї душі, цікавить «психологія глибини», як її розумів Карл Густав Юнг.

Висновки. Зведення природи роману Зоф'ї Налковської «Межа» до психоаналітичних проблем, суголосних теорії Фрейда, було б вельми поверховим її трактуванням. Для підтвердження цього варто звернутися до міркувань Бруно Шульца, котрий, мабуть, був найглибшим критиком творчості письменниці серед її сучасників. У своїй ґрунтовній праці «Зоф'я Налковська на тлі свого нового роману», повній цікавих інтерпретаційних спостережень, Шульц писав: «Жіноче кохання в Налковської не має героїчних злетів, перевершень власної суті й переростання своїх меж, як у Жеромського. Воно є всього лише безсиллям душі, пасивно прийнятою катастрофою щастя і страждання, але й ця пасивність – повна й безмежна, ті обійми, відкриті назустріч безмірові поразки, мають свою велич і людську гідність» [11, с. 26]. Власне про велич та гідність людини йдеться авторці «Межі» – вона показує падіння людини, котра перетнула межу, якої не можна перетинати, для того, аби нагадати читачеві про людську гідність. У цьому,

на наше переконання, полягає квінтесенція екзистенційно-психологічної прози Налковської, яка вириває з традицій реалізму й занурюється у сутінкову модерністську філософію людського ества.

Стрижневий концепт межі в інтерпретованому романі Зоф'ї Налковської містить водночас метафоричне та реалістичне значення. Семантично-поетикальні, культурно-філософські та суспільно-історичні проєкції цієї індивідуально-авторської категорії поширюються щонайменше на чотири площини художнього оприявлення у тексті роману: 1) наративи психологічно-екзистенційних досвідів персонажа; 2) онтологічні модуси учинків літературного суб'єкта на тлі суспільно-політичних, морально-релігійних та соціокультурних стереотипів епохи; 3) психоаналітичний дискурс компенсації нереалізованого чи приниженого лібідо (у ширшому розумінні цього поняття, ніж фройдівське); 4) гносеологічний дискурс можливостей та меж людського пізнання.

Наративи перетину межі у психоаналітичному та гносеологічному дискурсах, втілених у романі Зоф'ї Налковської «Межа», а також проблеми антропології досвіду літературного суб'єкта накреслюють нові перспективи досліджень цього знакового для польського літературного міжвоєнтя тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Frąckowiak E. O poszukiwaniu światopoglądu: interpretacja «Granicy» Zofii Nałkowskiej. *Pamiętnik Literacki*. 1973. Nr 64/1. S. 75–105.
2. Heidegger M. The Concept of Time. Trans. from English by W. McNeill. Wiley-Blackwell Publication, 1991. 80 p.
3. Kaluta I. Pisać Nałkowską. *Teksty Drugie*. 1999. Nr 1–2. S. 189–210.
4. Kirchner H. Nałkowska, albo życie pisane. Warszawa: Wydawnictwo W.A.B., 2011. 894 s.
5. Marzec L. Spór o «Granice» Zofii Nałkowskiej. Poznań: Wyd. Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 2019. 272 s.
6. Nałkowska Z. Granica. Kraków: Wyd. Greg, 2022. 242 s.
7. Pieńkowska E. Zofia Nałkowska. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1975. 375 s.
8. Левінська С. Творчість Зоф'ї Налковської / Налковська З. *Роман Тези Геннерт. Межа*. Переклад В. Струтинського. Київ : Дніпро, 1978. 422 с.

9. Рубанова Г. «Вузли життя» З. Налковської як політичний роман. *Проблеми слов'язнознавства*. 1981. Вип. 23. С. 16–23.

10. Шалата М. Налковська Зоф'я. *Енциклопедія Сучасної України* / ред.: І. Дзюба, А. Жуковський, М. Железняк та ін. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. URL: <https://esu.com.ua/article-71811> (дата звернення: 10.08.2024).

11. Шульц Б. Літературно-критичні нариси / опрац. та передмова М. Кітовської-Лисяк; перекл. з пол. та післямова В. Меньок. Київ: Дух і Літера, 2012. 176 с.

REFERENCES

1. Frąckowiak E. O poszukiwaniu światopoglądu: interpretacja «Granicę» Zofii Nałkowskiej. *Pamiętnik Literacki*. 1973. Nr 64/1. S. 75–105.

2. Heidegger M. *The Concept of Time* / trans. from English by W. McNeill. Wiley-Blackwell Publication, 1991. 80 p.

3. Kaluta I. Pisać Nałkowską. *Teksty Drugie*. 1999. Nr 1–2. S. 189–210.

4. Kirchner H. Nałkowska, albo życie pisane. Warszawa: Wydawnictwo W.A.B., 2011. 894 s.

5. Marzec L. Spór o «Granicę» Zofii Nałkowskiej. Poznań: Wyd. Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 2019. 272 s.

6. Nałkowska Z. Granica. Kraków: Wyd. Greg, 2022. 242 s.

7. Pieńkowska E. Zofia Nałkowska. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1975. 375 s.

8. Pieńkowska E. *Zofia Nałkowska* [Zofya Nalkovska]. Warsaw: School and Pedagogical Publishing House, 1975. 375 p.

9. Levinska S. *Creativity of Zofya Nalkovska* [Tvorchist' Zofyi Nalkovskoyi] // Nalkovska Z. *Roman by Tereza Hennert. Limit* [Roman Terezy Hennert. Mezha] / translated by V. Strutynskyi. Kyiv: Dnipro, 1978. 422 p.

10. Rubanova G. Z. *Nalkovska's "Knots of Life" as a political novel* ["Vuzly zhyttya" Z. Nalkovskoyi yak politychnyy roman] // *Slavic Studies Issues*. 1981. Vol. 23. P. 16–23.

11. Shalata M. *Nalkovska Zofya* [Nalkovska Zofya] // *Encyclopedia of Modern Ukraine* / ed.: I. Dzyuba, A. Zhukovskyy, M. Zheleznyak and others. Kyiv: Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2020. URL: <https://esu.com.ua/article-71811>

12. Schulz B. *Literary and critical essays* [Literaturno-krytychni narysy] / processed. and the foreword by M. Kitovska-Lysiak; translation from Polish and an afterword by V. Menyok. Kyiv: Dukh i Literatura, 2012. 176 p.